

Debaty o české vědě

Michael Volný

Debata o financování české vědy je nesmyslně zašmodraná už i z toho důvodu, že není vždy úplně jasná, o čem se vlastně debatuje. Proto hned na začátku zdůrazňuji, že hlavním cílem tohoto článku je vysvětlit, proč jsou kritéria hodnocení vypracovaná Radou vlády pro výzkum, vývoj a inovace (dále jen Rada) zcela nevhodná, a to bez ohledu na to, jaký model provozování a financování vědy bude nakonec zvolen. Rada by měla být pro svoji nekvalifikovanost odvolána, ale protože je především politickým orgánem, bude její budoucnost pochopitelně záviset na celkové politické situaci.

Debatu o vědě můžeme vést na několika úrovních. Na úrovni nejvyšší by se dalo diskutovat o tom, zda je vůbec výzkum světa kolem nás správný a zda má být podporován z veřejných prostředků. Na obojí existovaly různé pohledy (jak v dávné tak i v nedávné historii), ale je nutné ihned uvést, že v současné době jsou klíčové velké země odhodlány vědu provozovat a podporovat, byť tak činí často z důvodů poměrně sporných (zbraně etc.).

Jiná věc je otázka položená na lokální úrovni. Zda má malá země jako Česká republika financovat výzkum z veřejných peněz. Ale ani o tom není aktuální debata. Prostředky na vědu jsou totiž v rozpočtu alokovány. Vzrušená debata není o tom, že by v důsledku rozpočtových škrtů peníze na vědu nebyly. Debata je o tom, komu a podle jakých kritérií se mají přidělit. Poměrně silná lobby se snaží dosáhnout toho, aby veřejné peníze na výzkum nebyly směřovány do akademického výzkumu, ale aby z nich vznikly průmyslové dotace pro firmy, které prokáží určitý inovační potenciál (zjednodušeně řečeno). To znamená, že se v žádném případě nebudeme vydávat menší množství prostředků z veřejných peněz a o šetření v období krize. Bavíme se o tom, že má vzniknout celkem neprůhledná rozpočtová subkapitola umožňující dotování soukromých subjektů na poměrně nejasné bázi. Podotýkám, že z uvedeného nelze vinit žádnou konkrétní politickou stranu. Na pseudoreformě se začalo pracovat ještě za vlády sociální demokracie a vlivným členem Rady zůstal Martin Jahn, který byl (jako neustraní) místopředsedou pro ekonomiku právě v sociálně demokratické vládě.

Za třetí by se dalo diskutovat o tom, kde se má věda provozovat. Zda je naše aktuální rozdělení mezi vysoké školy, akademii věd, některá resortní pracoviště a velké nemocnice vhodné. Není pravda, že systém vědeckých ústavů podobných naší Akademii věd neexistuje v zahraničí, což je z nějakého důvodu neustále opakováno některými publicisty. Naopak – vlastně všechny vědecké velmoci mají nějakou svoji „akademii věd“. Otázkou ale je, zda by i jejich systému neprospělo spojení s lokálními vysokými školami. (Jenže například v USA nelze spojit univerzity a národní laboratoře z řady důvodů. Jednak geografických a pak například bezpečnostních. Národní laboratoře velmi často pracují v oblastech výzkumu, který má implikace pro vývoj zbraňových systémů a jejich pracovníci podléhají systému bezpečnostních prověrek, který je s univerzitním prostředím neslučitelný.) U nás se spojování Akademie věd s vysokými školami – přinejmenším verbálně – brání spíše Akademie. Je to jisté z více důvodů. Stávající management výzkumných ústavů Akademie, jakož i někteří její seniorní pracovníci, by

(pokračování na straně 2)

Spor o financování Akademie věd

Matěj Šuster

Jak si čtenáři zajisté všimli, v průběhu celého července zuřila mediální bitva, jež se týkala financování základního výzkumu, přesněji řečeno Akademie věd ČR. Oč šlo? Vláda ČR schválila 29. června návrh výdajů státního rozpočtu na výzkum a vývoj (dále též „VaV“) pro rok 2010, s výhledem na léta 2011 a 2012. Institucionální podpora AV ČR¹ se měla v roce 2010 snížit o 1,03 mld. Kč oproti roku 2009, tj. *zhruba o 20 %*. Podle *nezávazného* rozpočtového výhledu se navíc institucionální prostředky AV měly snižovat i v dalších letech, až by v roce 2012 poklesly v porovnání s letošním rokem *téměř na polovinu*. Pokles institucionální podpory pro AV ČR byl vyvolán hned několika příčinami.² Jedním z důvodů bylo i to, že se vláda rozhodla poskytnout větší podporu aplikovanému výzkumu, resp. „vývoji a inovacím“. Část prostředků doposud určených pro institucionální podporu Akademie proto vláda přesunula na Ministerstvo průmyslu a obchodu, přičemž se z nich měly subvencovat inovace hlavně u soukromých firem. AV ČR doplatila rovněž i na to, jakým způsobem se do rozdělení institucionálních prostředků mezi výzkumné instituce promítla nová metodika hodnocení výsledků výzkumu. Tuto metodiku přitom mnozí vědci kritizují jako „kafemlejnek“, jež je jednostranně zaměřen na kvantitativní ukazatele a nebere dostatečně v úvahu kvalitu vědeckých výstupů.

Akademie věd a její odnože vzápětí spustily mohutnou mediální kampaň, kdy vládu obviňovaly, že chystá „faktickou likvidaci“ Akademie, popř. dokonce „vraždu české vědy“. Hned následující den po inkriminované schůzi vlády se uskutečnilo mimořádné zasedání Akademického sněmu AV ČR (30. června). Účastníci mj. ostře odsoudili „*neodborný, zmatený a nezdůvodněný*“ návrh výdajů státního rozpočtu předložený Radou pro výzkum a vývoj (RVV)³ a důrazně požadovali přepracování tohoto návrhu.⁴ Spor byl nakonec po cca měsíci urovnán kompromisní dohodou mezi premiérem Janem Fischerem a předsedou AV ČR Jiřím Drahošem.⁴ Dle této dohody vláda zvýší rozpočtový příspěvek pro Akademii věd na rok 2010 o půl miliardy Kč. Fischer současně přislíbil, že vláda ještě do konce srpna uspořádá kulatý stůl s představiteli vědecké obce, na němž se bude mj. jednat o způsobu, jak měřit a hodnotit úspěšnost výzkumu. Teprve podle výsledků této debaty budou stanoveny státní příspěvky pro AV na roky 2011 a 2012.

Věm mají představitelé Akademie věd pravdu?

Hned zkraje je třeba konstatovat, že v některých bodech je kritika z úst zástupců AV ČR plně opodstatněná. Nesporné je, že současná metodika hodnocení vědeckých výsledků je opravdu absurdní a vede k mnoha „zvráceným“ a nežádoucím důsledkům. Metodika se snaží pomoci jedné numerické škály *rovňat výstupy mnoha velmi odlišných oborů*, a to nejen základního, ale i aplikovaného výzkumu, jakož i vývoje technologií a inovací. Za tímto účelem bylo nezbytné administrativně přidělit ten či onen počet bodů každé z následujících kategorií výstupů:⁵

1. článek v odborném periodiku
2. odborná kniha nebo kapitola v odborné knize
3. článek ve sborníku
4. patent
5. užitečný nebo průmyslový vzor

(pokračování na straně 3)

spojením s vysokými školami ztratili velkou část vlivu. Dále platí univerzální pravidlo, že žádná instituce nemá ráda změnu. Konečně jsou tu ale i mnohem více relativní argumenty, jako že existence další nezávislé výzkumné instituce zvyšuje konkurenci a má tak pozitivní vliv na kvalitu výzkumu (stejně tak by ale mohla existovat pozitivní konkurence mezi velkými výzkumnými univerzitami i bez existence Akademie věd). Hlavní problém je ale ve skutečnosti někde jinde. Při hlubší analýze by se dle mého názoru zjistilo, že problém bude do značné míry na straně vysokých škol. Z historických důvodů se u nás kvalitní výzkum dělá spíše na Akademii věd a spojování by tedy muselo být doprovázeno i nahrazením řady pracovníků univerzit lidmi z Akademie. A to je fakticky zcela neprůchodné řešení.

Za čtvrté by měla existovat debata o tom, jaké oblasti výzkumu podporovat. To je nesmírně složité a je opravdu netriviální rozhodnout, zda je prospěšné podporovat vědu celou nebo vybrat některé oblasti a těm se věnovat například proto, že zde mají tradici a jsme v nich relativně úspěšní. V každém případě by mělo být jasně řečeno, že věda (ve smyslu slova science), humanitní a sociální obory a „výzkum“ v klinické medicíně, jsou tři naprosto odlišné oblasti, které nemohou být slučovány a pro které musí existovat odlišná kritéria a možná i odlišné rozpočty.

Jak bylo předesláno, hlavním účelem tohoto textu je vysvětlit nevhodnost aktuální reformy české vědy. Zásadní pro rozvoj základního výzkumu podporovaného z veřejných prostředků, ať už je provozován na pracovištích univerzitního či jiného typu, je existence správného souboru hodnotících kritérií. Je tedy třeba znovu zdůraznit, že kritikům aktuálního hodnocení vytvořeného Radou nejde o samotný rozpočet Akademie věd, nýbrž o naprostou nevhodnost zvoleného hodnocení, ze kterého mají nová rozpočtová pravidla vzniknout. Nevhodná hodnotící kritéria budou totiž v budoucnosti penalizovat nejen Akademii věd, ale i kterákoliv jiná pracoviště, která se po vzoru vědeckých týmů ve vyspělých zemích rozhodnou orientovat na kvalitní výstupy vědecké práce. Uvedme jen několik příkladů:

- Přepočítání pořadí časopisů srovnaných podle impakt faktorů na body přidělované Radou se v hodnocení děje pomocí určité funkce, která dává prvnímu časopisu v daném oboru 145 bodů. Pokud je v daném oboru například 80 časopisů, tak ještě ten desátý obdrží více než polovinu bodového hodnocení časopisu nejlepšího. Dva články v desátém oborovém časopise tak vydají na jeden v tom nejlepším. Zcela se tak ignoruje skutečnost, že publikovat v několika nejlepších časopisech daného oboru je mnohdy i řádově těžší, než publikovat v časopisech druhé úrovně. Praktický dopad je ten, že z hlediska hodnocení Rady se vyplatí rozdělit vysoce kvalitní práci například do 2-3 méně kvalitních publikací, které se potom publikují v časopisech nižšího dopadu, protože to povede k přidělení většího počtu bodů nebo

alespoň k jistějšímu a rychlejšímu výsledku, protože diskuze s oponenty v kvalitních časopisech může trvat dlouhou dobu a může vyústit v dodatečnou práci. Je třeba si ale uvědomit, že publikování v nekvalitních časopisech je dnes již prakticky bezcenné. Vzhledem k obrovskému množství dnes existujících časopisů je totiž realita taková, že přední vědci monitorují pouze několik nejlepších časopisů ze svého oboru. Těmto časopisům věnuje vědecká komunita kontinuální pozornost a tam publikované objevy mají šanci na dosažení faktického významu. O tom nakonec svědčí i vyšší citovanost kvalitních prací v kvalitních časopisech. Pokud česká vědecká pracoviště chtějí fungovat a prosazovat se v rámci globální elity, musí se orientovat právě na nejlepší oborové časopisy. Pravidla hodnocení je však vedou k pravému opaku.

- V aktuálním hodnocení Rady je bohužel možné získat body i za poměrně „měkké“ výsledky. Například za účast na konferencích. Podmínkou ale je, že konferenční výstup splňuje určitá ryze formální kritéria. Přidělování bodů za konferenční příspěvky je samo o sobě směšné, ale ještě horší dopad má ta skutečnost, že mnohé prestižní výběrové konference (v přírodních vědách například takzvané Gordon Conferences) tato formální kritéria ignorují, a uznatelné sborníky neprodukuje, protože pro to obvykle nemají důvod. Vydat brožuru s příslušným ISSN/ISBN číslem je však triviální pro kohokoliv, kdo to sleduje jako hlavní cíl konference, a je nápadné, že v poslední době se jakoby roztrhl pytel s lokálními setkáními, jejichž organizátoři slibují především vydání příslušně bodovaného sborníku. Přítom za přednesení přednášky na prestižnější konferenci, což je něco, co může být opravdu velmi těžké dosáhnout, dostanete nula bodů, protože světová konference s velkou pravděpodobností nebude splňovat česká kritéria pro bodování konferenčního abstraktu (z konference maximálně vyjde elektronický datový nosič a nikdo se nebude obtěžovat s ISSN a mnohdy ani se zařazováním do databází konferenčních příspěvků, protože se předpokládá, že účastníci budou práce následně publikovat v časopisech s regulérním recenzním řízením). Přitom pro pozitivní obraz české vědy uděláte dobrým vystoupením na kvalitní konferenci opravdu hodně. Hodnocení Rady ovšem bodově ocení spíše plakátové sdělení na bezvýznamném lokálním setkání.

- Posledním příkladem nevhodnosti hodnotícího systému budiž existence kategorií, které snad ani kategoriemi nejsou. Není zcela jasné, co lze považovat za „nový funkční prototyp“ (jak velká změna na fungující aparatuře splňuje podmínku změny) či jak velká změna ve zdrojovém kódu dělá ze starého softwaru nový. Existuje reálná obava, že vědci, kteří jsou sebekritičtí a soudní, budou mít větší zábrany získávat body v těchto kategoriích, než ti kteří sledují nový systém hodnocení jako hlavní cíl své práce.

Uvedené výhrady nejsou detaily, ale zásadní chyby v hodnocení, které má být uvedeno do praxe. Jak je totiž vidět, hodnocení Rady preferuje kvantitu před kvalitou a nabízí možnost, jak určitými úředními postupy nahradit skutečnou vědeckou práci. To je velmi nebezpečná věc, která bude mít negativní dopad na budoucnost celého vědeckého systému a může zničit celou jednu generaci vědců. Obzvláště tristní bude, pokud se budou novému systému muset přizpůsobovat i studenti a doktorandi, kteří s vědeckou prací začínají. Ti by totiž měli snít o světových objevech a s nadšením se vrhat do nových projektů. Pokud na ně bude muset být vyvíjen od počátku tlak na optimalizaci bodů dle výše diskutovaných hodnotících kritérií, pak můžeme bez nadsázky hovořit o znásilňování intelektu. V takovém případě nebude překvapivé, když věda nebude v budoucnu přitahovat tvůrčí mladé lidi. Ostatně pokud bude u nás tento systém opravdu uplatněn, tak bude nejlepší talentovaným středoškolákům doporučit orientaci na kariéru ve zcela jiných oblastech či v zahraničí.

Patrně nejméně úspěšnější moderní reformou vědeckého systému je reforma, která proběhla před koncem milénia na Tchaj-wanu pod intelektuálním vedením nositele Nobelovy ceny Y. T. Leea. Tamní reforma se zaměřovala právě na zdůraznění kvality výstupů a na prosazení se v mezinárodním měřítku. Vzhledem k její úspěšnosti je proto pozoruhodné, že o více než deset let později kráčí obdobná česká reforma zcela opačným směrem. Směrem k průměrnosti, kvantitě a lokální orientaci.

Autor je volnomyšlenkář, vystudoval ZŠ Křejského na Jižním Městě a získal M.S. a Ph.D. z chemie na University of Washington ve Seattlu (volny@u.washington.edu)

On-line archív
TERRA LIBERA
z let 2000 - 2007
dostupný na stránkách
www.libinst.cz

TERRA LIBERA
je vydávána společností TERRA LIBERA.
Kontaktní adresa:
TL, c/o Liberální institut,
Spálená 51, 110 00 Praha 1
E-mail: TL@libinst.cz
Její vydávání není povoleno ani schváleno
žádnou státní institucí.

Spor o financování Akademie věd

(pokračování ze strany 1)

6. poloprovoz, ověřená technologie, odrůda, plemeno
7. prototyp, funkční vzorek
8. poskytovatelem realizovaný výsledek
9. specializovaná mapa
10. certifikovaná metodika a postup
11. software
12. výzkumná zpráva obsahující utajované informace

Mělo by být na první pohled zřejmé, že otázku, kolik bodů přidělit každému z těchto značně různorodých výstupů, nelze vyřešit jinak než *naprosto arbitrárně*. Jak říká ekonom Štěpán Jurajda: „Má deset chemických studií větší, nebo menší hodnotu než dvě knihy o historii českého jazyka? Nebo jeden výrobní patent?“⁶ Hodnocení je přitom *ryze kvantitativní* („kus jako kus“) a nebere ohled na kvalitu daného výstupu. Stačí splnit příslušná formální kritéria a výstup se započítává. Tak např. u monografií bude proplacena každá kniha s rozsahem alespoň 100 normostran, která byla vydaná minimálně ve 200 výtiscích, pokud ji publikovalo nakladatelství s vědeckou redakcí a byla recenzovaná alespoň jedním „obecně uznávaným“ odborníkem příslušného oboru [*Metodika hodnocení*, s. 20-21]. Jakmile jsou splněny tyto podmínky, vědec za napsání monografie obdrží vždy tentýž počet bodů, tzn. bez jakéhokoli ohledu na to, zda kniha svou kvalitou vyvolá revoluci v oboru, či zda je naopak pro ostatní natolik nezajímavá, že její náklad zapadá prachem hluboko v jakémsi odkládišti zbytečných knih. Co se týče článků v odborných časopisech, jejich bodové hodnocení se víceméně odvíjí od impact faktoru časopisu, v němž byly otištěny. Ten je přitom dán citovaností článků, které byly v dotyčném časopise publikovány v minulosti. Tak např. kdyby chudák Thomas S. Kuhn u nás dnes publikoval (v *Aj*) svou proslulou a vysoce vlivnou knihu *Struktura vědeckých revolucí*, obdržel by dle této metodiky 40 bodů. Stejný nebo větší počet bodů by získal i za *jeden jediný článek* (jakkoli dlouhý či krátký) v impaktovaném časopise, a to i kdyby onen článek nebyl nikdy nikým citován (což je fakticky rovnocenné tomu, jako kdyby vůbec nebyl napsán)! Totožný počet bodů by Kuhn dostal dokonce i za „český“ patent, který se v praxi nikdy nevyužije! Důsledky takového postupu jsou snadno předvídatelné. Čítujeme opět Štěpána Jurajdu:

„Člověk nepotřebuje doktorát, aby pochopil, že budeme zaplaveni výsledky výzkumu nízké kvality, vyráběnými jako Baťovy cvičky. (...) Ve většině oborů je o tolik snazší vyrábět pseudovýstupy než vědecké práce, že se pod tlakem reformy prostě nevyplatí dělat vědu.“

Tato metodika vědce pobízí k *hombě za*

body cestou „nejsnazšího odporu“, kdy kvalitu výzkumu nahrazují kvantitou. Můžeme tak očekávat (nad)produkci vysoce bodově hodnocených, ale z hlediska kvality a přínosu velmi sporných výsledků. Tyto efekty se již projevují i v praxi. Jak v této souvislosti uvádí předseda AV ČR Jiří Drahoš:⁷

„Registr informací o výsledcích výzkumu a vývoje“ byl bleskově zaplevelen velkým množstvím tzv. „měkkých“ výsledků, jejichž uplatnění nevyžaduje důkladnou oponenturu ani posouzení kvality.“

Tím ovšem ani zdaleka nemá být řečeno, že předchozí stav, kdy „peníze rozdělují mnohdy nejasným způsobem domácí hodnotící komise a kdy peníze na vědu ve velkém získávají i pracoviště, která se vědecké práci vlastně vůbec nevěnují“ (Štěpán Jurajda), byl výrazně lepší. Při malosti českých vědeckých rybníčků šlo o ideální prostředí pro bujení „jánabráchismu“ a podporu průměrnosti. Navíc „peer review“ má v situaci, kdy je základní výzkum silně závislý na koncentrovaném financování ze strany státu, tendenci *utvrzovat pozici dominantního paradigmatu* v tom či onom oboru a tím *snížíže šanci na průlomové vědecké objevy*.

Lze rovněž souhlasit s tvrzením Akademiků, že vláda ani Rada pro výzkum vývoj nevycházejí ze žádné smysluplné dlouhodobé strategie („koncepce“) na poli vědy a výzkumu. Ve výsledném „prostředí krátkodobých a nesystémových kroků“ přitom nemůže věda ani základní výzkum „optimálně fungovat“. Vědci kritizovaný „plánovaný chaos“ je však ve skutečnosti příznačný pro *jakýkoli pokus státních úředníků o centrální či sektorové plánování ekonomiky*. Věda v tomto směru není žádnou výjimkou. Vědci by se tudíž měli hluboce zamyslet nad tím, zda je vůbec státní financování vědy z dlouhodobého hlediska *slučitelné se svobodou a nezávislostí vědeckého bádání*. Vědcům by samozřejmě nejvíce vyhovovalo, kdyby jim vláda každoročně věnovala ze státního rozpočtu určitou štedrou částku „no strings attached“, tj. s minimálními omezeními co do způsobu využití těchto prostředků. Tuto částku by pak mohli vynaložit na jakékoli bádání, které by považovali za užitečné. Jenže takovýto stav není *douhodoběji udržitelný*, neboť se ocitá v ostrém napětí s „demokratickými ideály“, zejm. právem veřejnosti na to, aby byla pečlivě kontrolována hospodárnost nakládání s veřejnými penězi. Dříve či později si politici, potažmo občané začnou klást otázku, jakou konkrétní protihodnotu jim investice do badatelského úsilí vědců přináší. Systém vytváří u politiků a úředníků obtížně odolatelnou motivaci, aby se pokoušeli *předem určovat, jaký typ a oblast bádání* má být z veřejných zdrojů podporová-

na. V situaci, kdy je stát naprosto dominantním hráčem na poli financování základního výzkumu, je taková snaha fakticky rovnocenná úsilí o „centrální plánování vědeckého pokroku“.

Jediným účinným lékem je v očích klasického liberála *důsledné oddělení státu a vědy*. Decentralizované a diverzifikované *soukromé financování vědy* (firmy, individuální dárci a nadace na podporu vědy) totiž garantuje svobodu bádání daleko silněji a spolehlivěji, než koncentrované financování ze strany státu (podrobněji se touto otázkou budeme zabývat v navazující části).

Vědci z AV ČR: altruističtí andělé, či organizovaná zájmová skupina?

Zástupci Akademie měli sklon vnímat tuto otázku černobíle, coby jakýsi souboj mezi jednoznačně identifikovatelnými „good guys“ a „bad guys“. Za „zástupce Dobra“ přitom „překvapivě“ považovali především sebe sama a své příznivce. Naproti tomu roli jakési „Temné síly“ podle nich hráli odborně nekompetentní RVV a lobbisté z řad bank a průmyslu, jež prý svými „nekalými zákulisními rejdy“ útok na Akademii řídili. Bývalý předseda AV ČR Václav Pačes dokonce veřejně prohlásil, že „za rozhodnutím vlády o snížení dotací pro AV ČR je zájem jedné banky o budovu akademie na Národní třídě“.⁸ Ve skutečnosti však samozřejmě nešlo o žádný pohádkový „boj Dobra se Zlem“, nýbrž se jednalo spíše o typické *soupeření dvou organizovaných zájmových skupin o „daňovou kořist“*. Na jedné straně stáli vědci a funkcionáři spjatí s Akademií věd, na opačné straně nalezneme mj. zájmové svazy průmyslu a „podnikatelů“, tj. zejm. Svaz průmyslu a dopravy ČR a Hospodářskou komoru ČR. Tyto svazy daly jasně najevo, že by si přály, aby se těžiště vědeckého výzkumu přesunulo na vysoké školy, kde by bádání bylo provozováno „v těsné spolupráci s podnikatelskou sférou“. Zároveň prosazují, aby stát kladl větší důraz na aplikovaný výzkum než doposud.^{10,11}

Jak zástupci Akademie věd, tak představitelé „podnikatelských svazů“ jsou přitom pravděpodobně upřímně přesvědčeni, že *zájmy jejich úzké skupiny zároveň odpovídají obecnému zájmu českých obyvatel*. Zatímco jedna skupina se drží hesla „co je dobré pro vědce AV ČR, to je dobré i pro českou ekonomiku a občany ČR“, druhá skupina kontruje: „co je dobré pro český průmysl, je dobré i pro české hospodářství a občany ČR“. Svaz průmyslu a dopravy ČR např. očividně pokládá za dostatečný argument ve prospěch státních dotací aplikovaného výzkumu již to, že „tuzemský průmysl vytváří 40 % hrubého domácího produktu země“ a „v budoucnu [se] neobejde bez posílení aplikovaného výzkumu“. U „podnikatelských svazů“ jsme si však bohužel již dávno zvykli, že by jim

nejvíce vyhovoval jakýsi „ekonomický fašismus“, tj. blízké partnerství soukromého (zejm. velkých korporací) a veřejného sektoru, kde by ovšem rozhodující slovo měli právě „kapitáni průmyslu“. Jejich další pokus o dobývání renty proto těžko může překvapit. Veřejnost si je vědoma toho, že zástupci obchodních a průmyslových svazů prosazují pod líbivými hesly především své vlastní zájmy a přistupuje proto k jejich tvrzením a priori se zdravou skepsí.

Naproti tomu vůči vědcům lidé dosud pocítují téměř zbožnou úctu. Představují si je jako „veskrze ušlechtilé bytosti“, jejichž taktika výlučnou motivací je „neochvějná snaha poznat pravdu“ a rozšířit lidské vědění. Zástupci AV ČR ovšem během tohoto sporu vystupovali jako typická organizovaná zájmová skupina, již jde v první řadě o blahobyt a stabilitu pracovních míst jejich vlastních členů. Ostatně, ekonom Austan Goolsbee empiricky doložil, že výsledkem významné části veřejných dotací výzkumu a vývoje jsou jen vyšší příjmy vědeckých pracovníků ve státě nejvíce podporovaných výzkumných oblastech (díky relativně neelastické nabídce vědeckých pracovníků), aniž by se přitom zvýšil i objem výzkumu a vývoje. Značná část těchto dotací tudíž představuje pouhý transfer ve prospěch státu placených vědců. Dle Goolsbeeho jsou díky tomuto efektu obvyklé odhady účinnosti státní politiky na podporu VaV nadsazené o 30 až 50 %.¹²

Strategie každého byrokrata

Mediální obrana zástupců Akademie neustále poukazovala na to, že se AV zaměřuje především na „špičkový mezinárodně srovnatelný základní výzkum“ [Prohlášení akademického sněmu]. Tak např. Jiří Drahoš ve svém projevu (s. 9) zmiňuje následující – dle jeho tvrzení „namátkou vybrané“ – vědecké projekty, které by byly v důsledku rozpočtových škrtů ohroženy:

„V oblasti věd o neživé přírodě jde například o tokamak COMPASS, který

představuje významnou součást mezinárodního výzkumu termojaderné fúze, nebo jeden z největších laserových systémů PALS...“

Co se týče humanitních a společenských věd, nebylo by do budoucna podle Drahoše možné se pustit mj. do náročnějších projektů typu *Atlas historických měst České republiky*, stejně tak by „nikdy ... nevzniklo syntetické dílo *Dějiny českých zemí*“. Člověk v tom okamžité rozpozná osvědčenou taktiku všech úředníků. Kdykoli nějaký úřad čelí rozpočtovým škrtům, jeho zaměstnanci si ihned pospíší s varováním, že škrtů ohrozí služby, které veřejnost všeobecně považuje za užitečné, třeba stavbu či údržbu silnic. Že se z rozpočtu vedle prospěšných služeb financují i věci, jejichž hodnota je pochybná, o tom úředníci cudně mlčí. Je to sice velmi působná taktika, poukazovat vždy jen na *několik málo špičkových „výkladních skříní“*, ale faktem je, že výsledky celé řady ústavů AV ČR a mnohých jejich vědeckých pracovníků jsou – zejm. v kontextu světové vědy – dosti nevalné. Ostatně, poněkud korigující perspektivu nabízí i Michal Stehlík, děkan Filozofické fakulty UK, a to dokonce i ve vztahu k ryze domácímu vědeckému prostředí:¹³

„...ne všechny ústavy Akademie patří ke špičkovým (či dokonce jen průměrným), a to hovořím pouze o oblastech, ve kterých se pohybují, tedy o společenských a humanitních vědách.“

V principu přitom neexistuje jediný důvod, proč by se 20 % snížení institucionální podpory¹⁴ muselo nutně dotknout „špičkového, mezinárodně srovnatelného výzkumu“. Jednak tu byla možnost, že Akademie tento výpadek příjmu zcela či zčásti nahradí tím, že zvýší svou úspěšnost v soutěži s ostatními výzkumnými institucemi o účelové prostředky na vědu. Ale i kdybychom tuto alternativu pominuli, stále není zřejmý důvod, proč by se rozpočtové škrtů musel pocítit zrovna

„špičkový výzkum“. Místo toho by přece stačilo se rozloučit s těmi výzkumníky (popř. i ústavy), kteří vykazují *silně podprůměrné* vědecké výstupy. Na AV ČR (ale totéž platí též o veřejných vysokých školách) však panuje *obrovská averze* vůči propouštění nepříliš výkonných či schopných vědeckých pracovníků.

Jakou protihodnotu daňoví poplatníci získávají?

Namísto závěru si v této souvislosti položíme pro mnohé klíčovou otázku: dává státem financovaná věda občanům alespoň zhruba srovnatelnou protihodnotu? Některé údaje nasvědčují tomu, že tomu tak v případě 25 miliard Kč ze státního rozpočtu určených na výzkum, vývoj a inovace rozhodně není. Tak např. ve vládním dokumentu *Reforma systému výzkumu, vývoje a inovací v ČR se píše*:¹⁴

„Doposud velmi nízké přínosy výzkumu, vývoje a inovací pro ekonomiku a společnost České republiky dokazují následující fakta. Z institucionálních výdajů na výzkumné záměry v roce 2007 ve výši 8,9 mld. Kč/r je na aplikovaný VaV určeno 51 % (cca 4,5 mld. Kč/r), výsledky aplikovaného VaV jsou minimální. Z účelových výdajů ve výši 9,5 mld. Kč/r je na aplikovaný VaV určeno 77 % (7,3 mld. Kč/r), u cca 4,8 mld. neprůmyslového aplikovaného VaV jsou také výsledky minimální.“ (s. 18)
„... více než 99 % vykazovaných výsledků programů aplikovaného výzkumu a vývoje jsou výsledky typické pro základní výzkum [tj. např. články v odborných časopisech, má pozn.], aniž by celkově přinášely zásadnější přínos k světovému poznání.“ (s. 20) (zdůrazněno mnou)

Matěj Šuster je výzkumným pracovníkem Liberálního institutu (suster@libinst.cz)

¹ Na rozdíl od účelových prostředků na výzkum, o něž Akademie musí soutěžit s ostatními výzkumnými organizacemi (vysoké školy aj.), institucionální prostředky má tzv. jisté.

² Podrobněji viz Jiří Rákosník, *Jak „umleli“ návrh rozpočtu na výzkum a vývoj*, Akademický bulletin, 10. 7. 2009, http://abicko.avcr.cz/cs/sd/novinky/hlavnistranka/news_0162.html

³ *Prohlášení Akademického sněmu AV ČR k budoucnosti výzkumu a vývoje v České republice*, 30. 6. 2009, http://www.cas.cz/data/zajimavosti/pdf/prohlaseni_mimoradny_snem.pdf

⁴ *Akademie věd dostane půl miliardy korun navíc*, Zpravodajství ČTK, 30. 7. 2009.

⁵ *Metodika hodnocení výsledků výzkumu a vývoje v roce 2009*, Úřad vlády ČR, Č.j. 08724/09-RVV, s. 6. Dostupné na: www.vyzkum.cz

⁶ Štěpán Jurajda: *Zásadní reforma české vědy je na cestě do pekel*, Hospodářské noviny, 30. 4. 2009. Ke kritice této metodiky viz též: Jiří Zlatuška, *Hodnocení výzkumu je Achillovou patou návrhu reformy*, 26. 3. 2008. <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/jiri-zlatuska.php?itemid=3022> a Marek Skovajsa, *Křivé zrcadlo české vědy*, Lidové noviny, 7. března 2009.

⁷ *Projev předsedy AV ČR prof. Jiřího Drahoše na mimořádném zasedání Akademického sněmu AV ČR AV ČR*, 30. června 2009, s. 13, http://www.cas.cz/data/zajimavosti/pdf/projev_predsedy_mimoradny_snem.pdf

⁸ *Pačes: Za snížením dotací pro AV ČR je zájem banky o dům akademie*, Zpravodajství ČTK, 2. 7. 2009.

⁹ *Prohlášení Akademického sněmu AV ČR k budoucnosti výzkumu a vývoje v České republice*, 30. 6. 2009, http://www.cas.cz/data/zajimavosti/pdf/prohlaseni_mimoradny_snem.pdf

¹⁰ *Viz Stanovisko Svazu průmyslu a dopravy ČR k financování Akademie věd*, 2. 7. 2009, <http://www.spcr.cz/cz/dynamic/article.php?artid=3085>

¹¹ *Srov. Hospodářská komora se připojuje k prohlášení Svazu průmyslu a dopravy a podporuje změnu koncepce rozdělování veřejných financí na vědu a výzkum*, 3. 7. 2009. Dostupné na: <http://www.komora.cz>

¹² Viz Goolsbee, A. 1998. *Does government R&D policy mainly benefit scientists and engineers?* American Economic Review 88(2), 298-302.

¹³ Michal Stehlík, *Tak to vypadá, když se vědy zmocní úředníci*, 15. 7. 2009, http://zpravy.idnes.cz/kavarna.asp?c=A090708_193647_kavarna_bos

¹⁴ Připomínám, že rozpočtový výhled na další roky byl nezávazný, tj. předběžný.

¹⁵ *Reforma systému výzkumu, vývoje a inovací v ČR*, schválená usnesením vlády ČR ze dne 26. března 2008, č. 287. Dostupné na: www.vyzkum.cz